

др Владимир Кривошејев, музејски саветник
Народни музеј Ваљево
mradowanovic@gmail.com

Оригиналан научан рад
Примљен 22.03.2017.
Прихваћен 10.04.2017.

„Данас је вашар у Ваљевоу и посета је музеју била обимна”

Дневник запажања посете Народном музеју Ваљево
од 1. августа 1961. до 30. априла 1962. године

Апстракт: У овом раду приказани су резултати квалитативних и квантитативних анализа забелешки из једине сачуване свеске Дневника запажања посете Народном музеју Ваљево, вођене од 1. августа 1961. до 30. априла 1962. године. Паралелно са дневником вођени су и други, табеларни и графиконски облици евиденције, текући и ретроспективни, а посетиоци су разврставани по различитим друштвеним категоријама. Они су овде коришћени као допуна информацијама из Дневника. Циљ рада је да се на примеру начина евидентирања посетилаца једног музеја укаже на бригу државе која је у првим деценијама после Другог светског рата организовано усмеравања ка развоју музејске публице ради деловања на развој друштвене и историјске свести различитих структура становништва.

Кључне речи: Ваљево, музеј, публика, посетиоци, евиденција, друштвене категорије, развој историјске свести.

С великим променама које су у Југославији уследиле после завршетка Другог светског рата настале су и измене у културној политици. Указујући на основне задатке првог Петогодишњег плана, донетог 1947. године, у гласилу тек основаног Музејског конзерваторског друштва Србије, Ђорђе Андрејевић Кун је нагласио да је зацртано и следеће: „Подизати општи културни ниво народа [...] убрзати ликвидацију културне заосталости.”¹ Једна од изражених активности усмерених у том правцу било је и убрзано, масовно оснивање нових музеја како специјализованих тако и локалних – комплексних. Захваљујући таквим

¹ Андрејевић Кун, Нада, „Задаци музеја у новим друштвеним условима у нашој земљи”, у: *Музеји*, 1, 1948, стр. 2.

настојањима, број музеја и других сродних субјеката у Србији се са 23 у 13 градова (само у Београду је било 10 музеја и галерија), колико их је било 1941, до 1959. године повећао на 86 у 48 насељених места (од којих се 24 налазило у Београду).² Отварање нових музеја уследило је непосредно после завршетка рата, али је одлике масовности добило од 1949. године, као резултат почетка делимичне децентрализације, чији је циљ био да се ради омасовљења културе тежиште активности премести у базу.³ Овај „музејских бум” новог поретка пратиле су и друге активности, попут оснивања поменутог друштва и покретања његовог гласила, објављивања упутстава за рад, али и прикључивања Југославије Међународном савету за музеје (*ICOM – The International Council of Museums*).⁴

Неоспорно је да је циљ наведених активности био подизање квалитета заштите и приказивања националне и локалне културне баштине, али се не може оспорити ни њихова изразита идеолошка улога у служби агитпропа.⁵ Тако, у уводнику другог броја часописа *Музеји* Војислав Ђурић једно од тежишта музејског рада поставља и на потребама идеолошко-политичког деловања.⁶ У складу с таквим тежњама у наредној свесци тог часописа издата су и упутства о оснивању локалних музеја, који би „приказивали природу, повијест, судјеловање у НОБ-и и изградњу социјализма свога завичаја”.⁷ Зато је сугерисано да сталне музејске поставке имају та четири тематска блока, а евентуални изостанак четвртог, који је требало да пружи „приказ социјалистичке изградње као резултат борбе радничке класе и народноослободилачког рата” наилазио је на оштре критике.⁸ Поред тога, сугерисано је да ако је одређени крај имао „нарочит значај” у рату, поред завичајног музеја, треба да се формира и „засебан музеј народноослободилачког рата.”⁹

² Према: Савез музејских друштава Југославије, *Музеји Југославије*, Београд, 1962; видети у: Кривошејев, Владимир, „Музејска политика у Србији: настајање, криза и нови почетак”, у: *Култура – часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 130, 2011, стр. 293–294 (у даљем тексту: Кривошејев, В., „Музејска политика у Србији...”) и Кривошејев, Владимир, *Музеји, менаџмент, туризам – ка савременом музеју, од теорије до праксе*, Ваљево – Београд, 2012, стр. 226–236 (у даљем тексту: Кривошејев, В., *Музеји, менаџмент, туризам...*).

³ Видети: Димић, Љубодраг, *Агитпроп култура – агитпроповска фаза културне политике у Србији 1945–1952*, Београд 1988, стр. 240–241 (у даљем тексту: Димић, Љ., *Агитпроп култура...*).

⁴ Видети у: Кривошејев, В., „Музејска политика у Србији...”, стр. 293–294 и Кривошејев, В., *Музеји, менаџмент, туризам...*, стр. 226–236.

⁵ Више у: Димић, Љ., *Агитпроп култура...*

⁶ Ђурић, Војислав, „Улога музеја и музејских радника у нашој земљи”, у: *Музеји*, 2, 1949, стр. 3–8.

⁷ Аноним, „Реорганизација наших музеја”, у: *Музеји*, 3-4, 1949, стр. 5 (у даљем тексту: Аноним, „Реорганизација наших музеја”).

⁸ Ненадовић, Вера, „Музејске збирке из Народноослободилачког рата и њихова васпитна улога”, у *Музеји*, 14, Београд, 1962, стр. 25.

⁹ Аноним, „Реорганизација наших музеја”, стр. 5.

Паралелно с напорима који су чињени да се развије и ојача музејска мрежа, велика пажња поклањана је и развоју културних потреба и изградњи музејске публике. Зато су организоване опсежне промотивне акције чији је циљ била „свестрана активизација музејског рада, пропагирање овога рада и заштите споменика културе и природних реткости”.¹⁰ У складу с тим тежњама, 1954. године широм Југославије је први пут организована Недеља музеја.¹¹ Приметна брига да обичан човек дође у културне институције, а да му њихови програми буду не само доступнији него и разумљивији, види се и из текста Лизе Бихаљи, где је она, осврћући се на изложбену активност у Београду 1947. године, приметила да су „уметници, студенти, и културни радници запазили важност и лепоту” изложених експоната, али да је та „тематика остала страна гледаоцима из народа”, те закључила: „Код студије оваквих изложби организације музеја и сличних установа нашим научницима ће много користити совјетска литература, која је у пољу музеологије дала значајне резултате.”¹² Међутим, с променом међународних односа после резолуције Информбироа почели су да преовлађују стручни гласови, који су упућивали на другачије конципирање музеја не само што се тиче угледања на совјетска искуства већ и када је реч о раније сугерисаној припреми музејских поставки по истим шаблонима. Тако је 1957. године Републички савет за културу формирао Комисију за музеје, која је констатовала да „сви музеји у унутрашњости Србије имају углавном исту концепцију” и да комплексне музеје треба преоријентисати на специјалне тематике везане за специфичности одређеног краја”.¹³

Један од музеја настао у време „агитпроповског музејског бума” јесте и Народни музеј Ваљево. Основан је 1951. године, а његова поставка, смештена у Муселимовом конаку, згради у којој су почетком 1804, пре погубљења у Сечи кнезова, били заточени Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин, свечано је отворена 16. септембра те године. Она је била умногоне лаичка, без јасне концепције, са израженим идеолошко-пропагандним циљем усмереним ка глорификацији НОР-а. Деинсталирана је у лето 1954. године и после једногодишње припреме, средином 1955, отворена је нова поставка, примерена историјском значају објекта у коме је смештена, усмерена ка представљању догађаја Сече кнезова и

¹⁰ Ланковић, Драгољуб, „Десет година Недеље музеја у Југославији”, у: *Музеји*, 18, 1965, стр. 106.

¹¹ Николић, Вера, „Извештај о Недељи музеја у НР Србији”, у: *Музеји*, 9, 1954, стр. 231; видети и у: Јеремић, Бошко, *Ваљеуски музеј 1951-1961*, Ваљево 1982, стр. 21–24 (у даљем тексту: Јеремић, Б., *Ваљеуски музеј...*).

¹² Бихаљи, Лиза, „О стручном и идеолошком раду музејских радника”, у: *Музеји*, 1, 1948, стр. 50–51.

¹³ Хасанагић, Едип, „Музеји Србије данас”, у: *Билтен Заједнице музеја Србије*, 5, 1975, стр. 5; видети и у: Кривошејев, В., „Музејска политика у Србији...”, стр. 293–294 и Кривошејев, В., *Музеји, менаџмент, туризам...*, стр. 226–232.

процеса Првог српског устанка. Тиме је ваљевски музеј остао без музеолошке наратије о НОР-у, што је „исправљено” пет година касније, када је у октобру 1960, у суседном објекту отворено музејско одељење са називом „Музеј Народне револуције”.¹⁴

О бризи за публику, која се у то време водила у ваљевском музеју, сведочи радно ангажовање водича – педагога, учитеља по образовању, те прецизна евиденција посете коју је он свакодневно водио од отварања музеја 1951. до 1962. године. Те евиденције су биле вишеструке. С једне стране, вођен је *Дневник посета и прихода*,¹⁵ где је свакодневно евидентирана, уз потписе музејског водича и благајника, предаја пазара од продатих улазница и задужење нових, које су постојале у две категорије: од 5 динара за ђаке и војнике и од 10 динара за одрасле. Фактички, из ових свезака се не може добити информација о посети, већ о само о приходима оствареним на основу ње.

Податке о посети и њеној врсти и структури пружа група других докумената, који су редовно вођени, уз накнадну ретроспективну рекапитулацију. На првом месту то је *Дневник запажања*,¹⁶ свеска у коју је водич уносио информације о броју посетилаца по одређеним категоријама, те друга пратећа документација, о којој ће даље бити више речи. На основу тих докумената види се да су у почетку, од отварања поставке у септембру, па до краја 1951. године посетиоци класификовани само по врстама улазница, као „ђаци” и „одрасли”, а следеће године је додата и категорија „војници”. Пет година касније, од 1957. године, уместо једне категорије – „одрасли” јављају се четири категорије (поткатегорије): „радници”, „службеници”, „земљорадници” и „са стране”, а од 1959. уводи се и пета (пот)категорија: „домаћице”.¹⁷ Оваква категоризација посетилаца указује на пажњу која је тада посвећивана сваком делу публике и напорима да различите категорије становништва посећују музеј у што већем броју, што се види и из расправа вођених на седницама Савета музеја.¹⁸

Поред података о броју посетилаца по наведеним категоријама у *Дневник* су бележене и додатне информације: из које школе и из ког места су дошли уче-

¹⁴ Видети у: Јеремић, Б., *Ваљевски музеј...*, стр. 7–13.

¹⁵ Сачуване су три свеске *Дневника*, које обухватају примопредају од 1957. до 1962. године: Народни музеј Ваљево – Стручни архив, фасцикла бр. 24, омоти 1-3 (Нмв-СА: Ф24, о1-3).

¹⁶ Сачувана је само једна свеска *Дневника запажања*, за раздобље од 1. августа 1961. до 30. априла 1962. године: Народни музеј Ваљево – стручни архив, фасцикла бр. 24, омот 4 (Нмв-СА: Ф24, о4). Поред овог дневника запажања, сачувана је и група докумената са табеларним прегледом посете у сваком дану, а по наведеним категоријама, само за првих шест месеци 1962. године (Нмв-СА: Ф28, о2).

¹⁷ Будући да је *Дневник запажања* сачуван само за време од 1. августа 1961. до 30. априла 1962, поменути развој категоризације од 1951, преко 1957. до 1959. године изложен је на основу увида у другу, повезану, а даље помињану архивску грађу, пре свега у *Прегледе посета по годинама и категоријама* (Нмв-СА: Ф28, о3).

¹⁸ *Записници са седница Савета музеја за 1956, 1957*: Нмв-СА: Ф44.

ници ако су организовано посетили музеј, из којих градова и/или република су посетиоци са стране, а из којих села земљорадници, те друга битна запажања, попут оних о разлогу повећане посете („био вашар”), њеном изостанку („хладно време”, „лоше време”, „киша”, „није било струје”), или другим дешавањима, попут: „Музеј данас није био отворен пре подне јер је водич био на партијској конференцији. По подне су посетили музеј 30 ученика учитељске школе из Уба, 11 војника, 2 радника и 4 службеника. Ником није наплаћена улазница.” (забелешка од 5. новембра).

Увидом у *Дневник* јасно је да је Музеј за публику био отворен и суботом и недељом, да није радио понедељком, који је био „дан за чишћење”, али је радио током празника, када је по правилу посета била већа него обичним данима. Тако је за Дан Републике, 29. новембра, музеј обишло 65 посетилаца, а првог дана Нове године, 1. јануара 1962, упркос хладном времену, у Музеју је регистрован 31 посетилац и то: „2 ученика, 1 домаћица, 3 радника, 6 службеника, 5 из Сарајева, 3 из Тузле, 9 земљорадника из Белановице и 2 из Словца”. Дан рада 1. мај остао је изван хронолошког оквира вођења сачуваног *Дневника запажања*, али на основу *Евиденција посете по месецима за мај 1962.* види се да су музеј обишла 43 посетиоца, и то: 7 ђака, 8 војника, 1 службеник, 27 са стране.¹⁹

Дневно уписивани подаци у *Дневнику* биле су основа за сумирање података на крају сваког месеца у *Евиденцијама посете по месецима*,²⁰ што је рађено табеларно, са рубрикама за сваки дан и сваку категорију, с тим што у овом штуром приказу нису уношене додатне информације из *Дневника*. Док су под категоријом „ђаци” регистровани сви ученици без обзира на то да ли су дошли индивидуално или организовано, са територије Ваљево, ваљевског краја или „са стране”, што се односи и на војнике,²¹ под категоријама „радници”, „службеници”, „земљорадници” и „домаћице” регистровани су посетиоци само из Ваљевског среза,²² док су посетиоци са других територија увођени у категорију „са стране” без обзира на занимање.

¹⁹ Нмв-СА: Ф28, о1.

²⁰ Евиденција посете по месецима сачувана је за 1957-1962: Нмв-СА: Ф28, о1.

²¹ Мада су најчешћи посетиоци из ове категорије били припадници ваљевског гарнизона.

²² После промена 1957. године, поред општине Ваљево, у саставу Ваљевског среза налазиле су се и општине: Каменица, Лазаревац, Лајковац, Љиг, Мионица, Осечина и Уб (Томић, Алекса, *Водич кроз фондове и збирке*, Ваљево, Међуопштински историјски архив Ваљево, 2004). Према статистичким подацима из 1961. године на територији Ваљевског среза живело је 247.729 становника (Групковић, Драгутин, *Попис становништва, домаћинства и станова у 1961, Национални састав становништва ФНРЈ, подаци по насељима и општинама*, Београд, 1961).

Евиденција посете по месецима представљала је основу за накнадне ретроспективне годишње и вишегодишње пресеке, попут табеларног *Прегледа посета по годинама и категоријама*,²³ и *Графикана посета*.²⁴

**Збирни преглед посета сталној поставци
Народног музеја Ваљево за време 1951-1961. година²⁵**

Ђаци	Војници	Одрасли	Домаћ.	Радни.	Служб.	Земљор.	Са стране	Свега
27196 35,4%	21363 27,8%	28317 36,8%	1512 ²⁶	4023 ²⁷	2270 ²⁸	8216 ²⁹	6592 ³⁰	76876 100%

Посета по категоријама током 1961. године³¹

Ђаци	Војници	Одрасли	Домаћ.	Радни.	Служб.	Земљор.	Са стране	Свега
6059	1226	5735	436	683	439	2043	2134	13020

**Посета одраслих посетилаца
Народном музеју Ваљево за време 1959-1961. година³²**

	Домаћице	Радници	Службеници	Земљорадници	Укупно из окружења	Са стране	Свега
1959	334	472	309	938	2053	899	2952
1960	742	1171	735	3012	5660	1796	7456
1961	436	683	439	2043	3601	2134	5735
збир	1512	2326	1483	5993	11314	4829	16143

²³ *Преглед посета по годинама и категоријама* сачуван за време од 1951 до 1961: Нмв-СА: Ф28, о3.

²⁴ *Графикон посета* сачуван за време 1952–1956: Нмв-СА: Ф28, о4;.

²⁵ Део табеле прегледа посета 1951–1961 из: *Преглед посета по годинама и категоријама за период од 1951 до 1961*: Народни музеј Ваљево Стручни архив, фасцикла бр. 28, омот 3 (Нмв-СА: Ф28, о3); видети и у: Кривошејев, Владимир и Бјељац, Жељко, „Сталне музејске поставке од алтернативне учионице до туристичке атракције – упоредна анализа посете поставкама Народног музеја Ваљево у периодима 1951-1961. и 2001-2011”, у: *Етноантрополошки проблеми*, 11(3), стр. 920 (у даљем тексту: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”)

²⁶ По евиденцији за период од 1959 до 1961. године.

²⁷ По евиденцији за период од 1957 до 1961. године

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Део табеле *прегледа посета 1951-1961*, из: Нмв-СА: Ф28, о3; видети и: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920.

³² Извод из *Прегледа посете сталној поставци Народног музеја Ваљево за период 1951-1961*, према: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920

Увидом у наведену грађу, а пре свега у *Преглед посета по годинама и категоријама*, уочава се стални раст посете, уз извесна одступања:³³ од 1.430 посетилаца током три и по месеца рада у 1951. и 4.200 у 1952, преко 3.660 у 1955. и 8.935 у 1959,³⁴ до 13.020 у 1961. години. Током нешто више од десет година, од отварања Музеја половином септембра 1951. до краја 1961. године, у Музеју је регистровано укупно 76.876 посетилаца:

- 27.196 (35,4% укупне посете) ученика, који долазе како из Ваљево и његове шире околине (срез Ваљево) тако и из других крајева Југославије,
- 21.363 (27,8%) војника, углавном стационираних у Ваљево и
- 28.317 (36,8%) одраслих свих категорија са територије среза (службеници, радници, домаћице и земљорадници) и „са стране”, из свих крајева тадашње државе.

Што се тиче места порекла одраслих, приметно је да се од 1957, када је почела да се води сложенија евиденција, број и проценат посетилаца са стране, ван територије ваљевског среза, мењао, уз стално повећање. У 1957. години 740 одраслих посетилаца „са стране” представљало је 7,4% у односу на 9.977 укупних посетилаца. Две године касније број посетилаца са стране повећан је и 899 њих је чинило 10% од укупних 8.935 посетилаца, а 1961. године, када је после отварања „Музеја Народне револуције” повећан степен атрактивности ваљевског музеја, а тиме и посета, њих 2.134 представљало је 16,4% у односу на укупну посету од 13.020.³⁵

Ови сумарни бројчани показатељи, настали анализом табеларних пресека већ су, и то детаљније, приказани заинтересованим читаоцима,³⁶ али не и информације садржане у сачуваном *Дневнику запажања* од 1. августа 1961. до 30. априла 1962. године,³⁷ које штурим бројчаним подацима дају додатну димензију.

Увидом у *Дневник*, већ од другог дана уписа наилази се на занимљиву прикљешку:

³³ Нмв-СА: Ф28, о3. Смањење посете се уочава у 1953, а потом и у 1954. и 1955, када музеј није радио у другој, односно првој половини године, због припреме нове поставке.

³⁴ У претходној, 1958. години регистровано је 13.575 посетилаца, али те године музеј је посетило 6.398 војника, што је знатно више посетилаца из ове категорије него у било којој другој години и пре и после (Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920).

³⁵ *Преглед посета по годинама и категоријама*: Нмв-СА: Ф28, о3; видети у: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920.

³⁶ Реч је о квалитативној и квантитативној анализи посете Народном музеју Ваљево у два времена међусобно удаљена пола века: 1951–1961 и 2001–2011, приказаној у раду: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 913–933.

³⁷ Нмв-СА: Ф24, о4.

„2. август 1961.

Данас је у Ваљеву велики вашар и било је пуно света из околине па је била и велика посета Музеју, и то су посетили следећи: 17 домаћица, 24 радника, 8 службеника, 3 из Македоније, 7 из околине Шапца, 5 из Баната, 9 из Срема, 7 из Београда, 14 земљорадника из Буковице, 9 из Причевића, 3 из Суводања, 3 из Златарића, 2 из Диваца, 7 из Мионице, 2 из Осечине, 5 из Петнице, 10 из Пођуте, 1 из Жабара, 3 из Лукавца, 4 из Остружња, 4 из Драгодола, 2 из Комирића, 1 из Сирдије, 5 из Осладића, 2 из Јовање, 3 из Дружетића, 5 из Г.(оле) Главе, 7 из Лелића, 4 из Лесковица и 2 из Ражане.

3. август 1961.

Музеј су данас посетили: 5 домаћица (1 из Уба), 2 службеника (1 из Уба), 13 из Београда, 2 из Аранђеловца и 2 из Баната.

4. август 1961.

Како је Илинденски вашар трајао три дана, то је данас био чист народни вашар и било је доста света са села, тако да је посета Музеју била добра. Музеј су данас посетили и то: 9 домаћица, 11 радника, 4 службеника, 4 из Београда и 2 из Босне, 7 земљорадника из Сладине, 9 из Златарића, 8 из Петнице, 6 из Лукавца, 10 из Кличевца, 7 из Попара, 3 из Јовање, 5 из Стуба, 6 Грабовица и 3 Иверак.”

Поред летњег, „Илинденског”, у Ваљеву је организован и јесењи, „Миољдански” вашар,³⁸ и 12. октобра 1961. године у *Дневнику* је забележено:

„Данас је вашар у Ваљеву и посета је музеју била обимна. Посетило је данас музеј и то: 4 ученика, 1 радник, 4 службеника, 1 из Шапца, 1 из Титовог Ужица, 3 из Г.(орњег) Милановца, 1 из Босне, 2 земљорадника из Јабучја, 7 из Туђина, 2 из Осладића, 3 из Крчмара, 10 из Осечине, 1 из Вироваца, 5 из Буковице, 5 из Лазаревца, 7 из Дружетића, 3 из Мионице, 3 из Мравињаца, 7 из Г.(оле) Главе, 4 из Попучака, 1 из Драчића, 2 из Робаја, 1 из Крчмара, 2 из Бранковине и 5 из Црљена.”³⁹

На основу изнетих података види се да је током три дана трајања два вашара⁴⁰ у ваљевском музеју регистровано 450 посетилаца,⁴¹ односно 3,5% од

³⁸ О вашарима у Ваљеву видети: Кривошејев, Владимир и Бјељац, Жељко, „Други поглед на вашаре у Ваљеву у 19. веку”, у: *Гласник историјског архива Ваљево*, 50, 2017, стр. 145–159. и Совиљ, Милан, „Пијаци и панађури у Ваљеву између 1918–1941. године”, у: *Гласник Историјског архива Ваљево*, 41, 2007, стр. 54–64.

³⁹ Укупно 85 посетилаца, који су долазили индивидуално, а не као веће организоване групе: 9 из града (4 ученика, 4 службеника и 1 радник), 70 земљорадника са територије среза, из 18 различитих места и 6 посетилаца са стране из 4 различита места.

⁴⁰ Без другог дана Илинденског вашара.

⁴¹ Ради упоређења, од 5. до 11. августа 2016. године, током седам дана трајања градске манифестације Тешњарске вечери, која је од краја двадесетог века заменила друштвену улогу Илинденског вашара, и поред продуженог радног времена Музеја до 22 часа, музеј је обишао само 171

целе годишње посета (13.020 посетилаца). Они су музеј посећивали углавном индивидуално, а не у оквиру организованих група. Уочава се да је у тим данима највећи број посетилаца био из поткатеорије „земљорадници” – њих 232 (51,6% укупне посете).

У Евиденцијама посете по месецима и у Дневнику запажања види се да су земљорадници редовни посетиоци Музеја, с тим што су, поред дана трајања вашара, у највећем броју у Музеј долазили петком, који је у Ваљевоу уобичајен пијачни дан. Тако је у петак 18. августа у Музеју регистровано 16 посетилаца из других категорија и 27 „земљорадника”: „Данас музеј посетили: 3 радника, 1 службеник, 2 из Босне, 3 из Београда, 4 из Лознице, 3 из Шапца; 4 земљорадника из Бргула, 1 из Лукавца, 2 из Лесковица, 4 из Каменице, 1 из Поћуте, 8 из Буковице, 2 из Мионице, 1 из Осечине, 2 из Маиновића, 2 Вировци.” А у петак 1. септембра регистрован је 51 посетилац, и опет највише из категорије „земљорадници”, њих 24, из 13 различитих села.

У конкретној 1961. години 2.043 посетиоца земљорадника чинили су 15,7% укупне посете (13.020), 35,6% посете одраслих свих категорија (5.735) и 56,7% посете одраслих из среза (3.601). У тој години били су бројнији и од војника (1.226), што није био случај сваке године будући да је у десетогодишњем раздобљу, за које постоје расположиви подаци, посета војника који су музеј углавном посећивали организовано, умногоме варијала (од 728 у 1954. до 6.398 у 1958. години).⁴² Те 1961. године забележена је већа посета одраслих „са стране” (2.134) него земљорадника, што раније није био случај. Иначе посетиоци са стране су скоро увек били знатно бројнији од посетилаца из других поткатеорија категорије одрасли, под којима је регистрована посета домицилног становништва: домаћице, радници и службеници.⁴³

Иначе посетиоци из поткатеорије „земљорадници” увек су били знатно бројнији од свих других одраслих посетилаца из среза. За време од три године (1959-1961), током ког је у потпуности дефинисана подела на категорије, Музеј су посетила 5.993 земљорадника, и представљали су 37% свих одраслих посетилаца, или 53% одраслих посетилаца из окружења.⁴⁴ Они су Музеј посећивали током целе године, углавном индивидуално, ређе организовано, с тим што је њихова посета, сем петка и током вашара, умногоме зависила од сезоне пољопривредних радова. Тако, 1. маја 1962. године, када је због државног празника био

посетилац, од тога је 95 дошло током редовног радног времена (до 18 часова), а 47 после тога (Анкета посете Народном музеју Ваљево за период 27. јули – 26. август 2016, Нмв-СА: Ф974).

⁴² Војници су ретко долазили индивидуално, већ организовано, у групама, од 30 до 150.

⁴³ Изузетак је 1957. година, када је број радника из окружења био већи од посетилаца са стране; видети: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920

⁴⁴ Током наведеног периода Музеј су посетила 16.143 одрасла посетиоца, од којих из окружења њих 11.314; видети: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 913–933. година.

нерадни дан, и када су музеј посетила 43 посетиоца, међу њима, због сезоне пољопривредних радова, није био ниједан земљорадник.⁴⁵

Једина категорија посетилаца која је увек била бројнија од земљорадника су ученици. Њихов број се кретао од 1.000 у 1953. до 6.059 у 1961. години. Они су у музеј долазили ретко као индивидуални посетиоци, а знатно чешће као организоване групе, од 20 до 150 њих. Долазили су из ваљевских школа, путем организованог програма ваннаставних активности, али и са стране, из ужег и ширег окружења, током излета и екскурзија. Њихова посета се региструје током трајања целе школске године, од септембра до јуна, уз знатно смањење током распуста (у августу 1961. године није регистрована ниједна посета ђака), с тим што су осетно бројнији у октобру и новембру, а још бројнији у мају и јуну.

Посета ђака по месецима, током школске године 1961/1962.⁴⁶

<i>IX</i>	<i>X</i>	<i>XI</i>	<i>XII</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
36	627	349	215	58	40	258	136	897	956

Табеларни прегледи *Евиденција посете* указују на број посетилаца, али не и на њихово порекло, које открива *Дневник запажања*. Тако видимо да су ђаци који долазе у септембру углавном ретки индивидуални посетиоци из Ваљева. Повећање посете ђака уочено у октобру пре свега је резултат доласка ђачких екскурзија. У том месецу су регистроване екскурзије из Београда (две групе од 65 и 61 ученика), Лазаревца (две групе по 100 ученика), Аранђеловца (50), Мионице (83), Доње Топлице (42) и Ваљевске Лознице (43), и тек две мање групе ђака ваљевских школа (24 и 41). Значи, од 627 ученика који су у октобру 1961. године посетили ваљевски музеј њих 444 (70,8%) ученици су на екскурзији, и то 268 (42,7%) ван Ваљева, али са територије среза, а 176 (28,1%) ван среске територије, а њих 183 дошли су из Ваљева, организовано или индивидуално. Зато у новембру и децембру у Музеј у већем броју долазе организоване групе из ваљевских школа, док су са стране дошле две групе ученика Учитељске школе из Уба: у новембру 109 (више од 30% новембарске посете ученика), а у децембру њих 20. Слична ситуација је и у наредним месецима, с тим што је посета мања на почетку године, а знатно се повећава крајем пролећа: у мају 897 и у јуну 956 ученика. Нажалост, посета у овим месецима није регистрована у *Дневнику запажања*, који је вођен до краја априла 1962, тако да се не зна порекло ових ученика, али је реално претпоставити да су и ту, као и у октобру, убедљиво најбројније организоване групе ђака на екскурзијама.⁴⁷

⁴⁵ *Евиденција посете по месецима за мај 1962*, НМВ-СА: Ф28, о1.

⁴⁶ На основу *Евиденција посете по месецима*: НМВ-СА: Ф28, о1-2.

⁴⁷ Ради упоређивања, у периоду 2013-2016, током маја централну поставку Ваљевског музеја посетило је од 9.000 до 11.000 посетилаца, од чега око 90% чине ученици са стране, на екскур-

Док су војници и ученици Музеј посећивали углавном као организоване групе, а знатно мање индивидуално, службеници, радници, домаћице и посетиоци „са стране” и земљорадници углавном су долазили индивидуално, а када је било организовано, реч је о мањим групама, попут „13 из Београда”, и „13 земљорадника из Лесковица”, који су музеј обишли 10. септембра, или „30 из Словеније”, од 15. септембра и „33 курсиста (земљорадника) из ваљевског краја” који су музеј посетили 2. фебруара, а посета од „61 радника” од 10. марта остварена је у неубичајено великој групи за ту категорију.

Анализа забелешки из *Дневника запажања*, комбинована са другим повезаним изворима, показује да је у анализираном времену посета ваљевском музеју, као једној од парадигми регионалних музеја у Србији, била релативно велика, у појединим аспектима, када је реч о конкретним циљним групама, као што су различите категорије посетилаца из окружења, и већа него данас.⁴⁸ За разлику од актуелног тренутка, када домицилно становништво како одрасли тако и ученици не показује велику заинтересованост за садржаје сталних музејских поставки музеја у свом окружењу, те већинску посету чине посетиоци са стране, пре свега организоване групе ученичких екскурзија, у првим деценијама после Другог светског рата већинску посету чинило је локално становништво. И ту, у укупном збиру, за разлику од актуелног тренутка, нису предњачили ученици,⁴⁹ већ одрасли свих категорија, који су били свакодневни посетиоци музеја, а поткатегорија која је у највећем броју посећивала музеј били су земљорадници, који су знатно бројнији од домаћица, службеника и радника, те од посетилаца са стране, а у појединим годинама можда бројнији и од ученика из окружења, и од ученика са стране, издвојених из укупног збира свих ученика.⁵⁰

За разлику од актуелног тренутка, када сталне музејске поставке превасходно представљају „туристичку атракцију”, за посетиоце са стране, пре свега за организоване ученичке групе, у првим деценијама после Другог светског рата оне су првенствено биле „алтернативне учионице” за домицилно станов-

зијама, и само током тог месеца остварује се око 40% укупне годишње посете: од 21.000 до 24.000 (подаци из базе података компјутерске апликације: *Евиденција посете Народном музеју Ваљево*; видети: Кривошејев, Владимир и Матић, Жељко, „Компјутерска апликација за евиденцију посетилаца музејских поставки”, *Зборник радова са 6. научна конференција са међународним учешћем Мрежа*, Ваљево, Пословни факултет Ваљево – Универзитет Сингидунум, 2014).

⁴⁸ Укупна посета ваљевском музеју данас је знатно већа, нпр: 23.443 током 2013. године, али сада ту предњаче посетиоци са стране који долазе организовано (17.613 посетилаца са 1.788 пра-тилаца), пре свега ученици на екскурзијама, који су најбројнији у мају: 10.158 у мају 2011. године (видети у: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 925 и даље.).

⁴⁹ Како смо видели, укупан збир посета ученика јесте већи од збира посета одраслих становника ваљевског среза, али мора се имати на уму да се међу ученицима налази и немали број екскурзиониста са стране.

⁵⁰ На пример, 1960, када је Музеј обишло 3.012 земљорадника и 4.903 ученика и из Ваљева и са стране (видети: Кривошејев, В. и Бјељац, Ж., „Сталне музејске поставке...”, стр. 920).

ништво. Оно је у Музеј долазило ради спровођења процеса редовног образовања (ученици, али и друге категорије посетилаца: војници, курсисти), али и ради неформалне едукације (одрасли индивидуални посетиоци). Посета је била иницирана планским деловањем државе, којој је један од циљева била политичка пропаганда, која је деловала и ка стварном развоју и задовољавању културних потреба. Посетиоци су долазили и ради спознаје идентитета, и ради стицања додатних знања и ради задовољења личних интересовања. То су остваривали углавном током свог слободног времена, а тада за испуњавање доколице није постојала велика конкуренција других медија, каква је данас у ери електронске и дигиталне револуције, када истовремено не постоје ни елементи планске државне културне политике усмерене ка развоју културних потреба, ни програмско повезивање школских курикулума са музејским садржајима.

Литература и извори

- Андрејевић Кун, Нада, „Задачи музеја у новим друштвеним условима у нашој земљи”, у: *Музеји*, 1, 1948, стр. 1–4.
- Аноним, „*Реорганизација наших музеја*”, у: *Музеји*, 3–4, 1949, стр. 1–10
- Бихаљи, Лиза, „О стручном и идеолошком раду музејских радника”, у: *Музеји*, 1, 1948, стр. 49–52.
- Групковић, Драгутин, *Попис становништва, домаћинства и станова у 1961, Национални састав становништва ФНРЈ, подаци по насељима и општинама*, Београд 1961. година.
- Димић, Љубодраг, *Агитпроп култура – агитпроповска фаза културне политике у Србији 1945–1952*, Београд 1988. година.
- Ђурић, Војислав, „Улога музеја и музејских радника у нашој земљи”, у: *Музеји*, 2, 1949, стр. 3–8.
- Евиденција посете Народном музеју Ваљево, компјутерска апликација.
- Јанковић, Драгољуб, „Десет година Недеље музеја у Југославији”, у: *Музеји*, 18, 1965, стр. 105–120.
- Јеремић, Бошко, Ваљевски музеј 1951–1961, Ваљево 1982. година.
- Кривошејев Владимир, „Музејска политика у Србији: настајање, криза и нови почетак”, у: *Култура – часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 130, 2011, стр. 291–317.
- Кривошејев, Владимир, *Музеји, менаџмент, туризам – ка савременом музеју, од теорије до праксе*, Ваљево – Београд, 2012. година.
- Кривошејев, Владимир и Бјељац, Жељко, „Сталне музејске поставке од алтернативне учионице до туристичке атракције – упоредна анализа посете поставкама Народне музеја Ваљево у периодима 1951–1961. и 2001–2011”, у: *Етноантрополошки проблеми*, 11(3), стр. 913–933.
- Кривошејев, Владимир и Бјељац, Жељко, „Други поглед на вашаре у Ваљеву у 19. веку”, у: *Гласник историјског архива Ваљево*, 50, 2017, стр. 145–159.

- Кривошејев, Владимир и Матић, Жељко, „Компјутерска апликација за евиденцију посетилаца музејских поставки”, *Зборник радова са 6. научне конференције са међународним учешћем Мрежа, тема: Примена информационих технологија – изазови и визије*, 8. 5, 2013. године, Ваљево, Пословни факултет Ваљево – Универзитет Сингидунум, 2014. година.
- Ненадовић, Вера, „Музејске збирке из Народноослободилачког рата и њихова васпитна улога”, у *Музеји*, 14, Београд, 1962, стр. 223–228.
- Николић, Вера, „Извештај о Недељи музеја у НР Србији”, у: *Музеји*, 9, 1954, стр 229–234.
- Савез музејских друштава Југославије, *Музеји Југославије*, Београд, 1962. година.
- Совиљ, Милан, „Пијаци и панађури у Ваљевоу између 1918–1941. године”, у: *Гласник Историјског архива Ваљево*, 41, 2007, стр. 54–64.
- Томић, Алекса, *Водич кроз фондове и збирке*, Ваљево, Међуопштински историјски архив Ваљево, 2004. година.
- Хасанагић, Едип, „Музеји Србије данас”, у: *Билтен Заједнице музеја Србије*, 5, 1975, стр. 3–9.

Summary

Vladimir Krivošejev, PhD,

“The Fair is in Valjevo Today, and Museum Attendance was Remarkable”

Observational Diary of Attendance at National Museum of Valjevo,
from August 1st, 1961. until April 30th, 1962.

Since the opening ceremony of the first permanent exhibit at National Museum of Valjevo in September of 1951, multiple records of attendance were kept consistently. The principal document was the *Observational Diary of Attendance*. In addition, monthly, yearly and long-term graphical and tabular data analyses were constructed on its basis. In these documents, visitors were classified in three categories: soldiers, students and *others*, while the *others* category consisted of the following subcategories: visitors outside of the area and workers, clerks, housewives and farmers from the area (district of Valjevo). Such a way of record keeping shows that great care was being taken by the state in order to evolve museum audiences in the decades following World War II, in order to enable museographical narratives to develop social and historical thought in a variety of different social groups.

The largest body of attendees were students (the ten-year average from 1951. to 1961. was 35%). This category constituted of both students from Valjevo, who rarely attended individually, mostly arriving in organized groups throughout the year, as well as students on excursions, who attended in October, May and June – months in which they constituted the majority of visitors by far. The soldier group amounted to 28% of the ten-year average, while the *others* category made up 37%, with the majority of visitors coming from the district of Valjevo. Visitors outside the district made up a quarter of the *others* category, while the most populous subgroup by far were the farmers from within the district.

Unlike today, when permanent museum exhibits serve mostly as “tourist attractions” for visitors from outside the area (predominantly organized student groups), in the decades following World War II, they were primarily intended as “alternative classrooms” for local citizens. Community members came to museums as part of their established educational processes, as well as for informal education. The citizens were stimulated by the state’s strategic efforts focused on developing social and historical thought, fuelled by a need to become conscious of their identity, gain additional knowledges and satisfy personal curiosities. These goals were mostly achieved in citizens’ free time, during a period when there wasn’t such a vast competition of media, as there is today.

Keywords: Valjevo, museum, audience, visitors, records, social categories, development of historical thought